

Stručno putovanje u sklopu projekta *Dvostruki teret – učenje o nacionalsocijalizmu i holokaustu u Europi: korištenje spomen-područja u nastavi povijesti*

Članak opisuje uporabu izvanučioničke nastave u nastavi povijesti na primjeru posjeta spomen-području Buchenwald od 19. – 22. lipnja 2014. Spomenuti se posjet odvijao kao nastavak simpozija *Dvostruki teret – učenje o nacionalsocijalizmu i holokaustu u Europi* koji se održao 3. – 4. travnja 2014. u Goethe Institutu u Zagrebu. Autorica daje kratak pregled programa stručnog putovanja ističući značaj izvanučioničke nastave koja može doprinijeti boljem učeničkom razumijevanju veza i odnosa između europskih nacija i država kroz povijest, odnosno pomoći im u otpetljavanju gordijskog čvora kontroverznih tema 20. stoljeća.

Ključne riječi: spomen-područje, Buchenwald, Weimar, izvanučionička nastava, povijesna radionica, Vijeće Europe, R. Stradling, povijesno mišljenje, holokaust

Izazovi u poučavanju povijesti u 21. stoljeću

Sigurna sam da nastavnici, bez obzira na količinu nastavnog iskustva, vrlo brzo mogu postići konsenzus kada treba opisati nove generacije učenika koje su duboko uronjene u tehnološke novotarije. Publiku koja je svake minute bombardirana s pregršt informacija sa svojih mobilnih uređaja teško je držati zainteresiranu punih 45 minuta poučavajući ih vještinama uz pomoć „alata“ koncipiranih za potrebe nekog drugog, prošlog vremena. Ostavljajući po strani rasprave o potrebnim promjenama planova i programa nastave povijesti te izmjenama školskih udžbenika, želim istaknuti mogućnosti izvanučioničke nastave kao važne metode nastave povijesti kojom se već sad mogu ostvariti ideje propisane kurikulumom. Naime, u *Nacionalnom okvirnom kurikulumu* stoji da se učenici u društveno-humanističkom području

...upoznaju sa sadržajima koji pridonose razumijevanju uvjeta života i rada u prošlosti i sadašnjosti kako bi se osposobili za život i rad u budućnosti. Uče o ljudima, odnosima među njima, odnosu ljudi prema svijetu koji ih okružuje, o kulturnom razvoju čovjeka i društva. Proučavaju i vrednuju prošle i sadašnje događaje, razmatraju pitanja

vezana za postizanje pravednih i mirotvornih međuljudskih odnosa, društvenih odnosa, međunarodnog poretka i socijalno-gospodarske sigurnosti. Razmatraju pitanja o društvenim sustavima, društvenim strukturama, gospodarskim i političkim poredcima, europskim integracijama i globalizacijskim procesima.¹

Sasvim je jasno da navedeni prijedlozi iz kurikuluma prelaze trenutni okvir mogućnosti koje pruža obvezni nastavni program i s njime povezani udžbenici. Ipak, izneseno se nesumnjivo uklapa u glavne ideje R. Stradlingova priručnika, omiljenog štiva nastavnika-početnika, o poučavanju povijesti europskog 20.stoljeća. Naime, spomenuti autor pokušava potaknuti nastavnike povijesti da pri obradi kontroverznog 20. stoljeća daju učenicima širu perspektivu, uvode europske dimenzije u nastavu i istovremeno kombiniraju nove inovativne nastavne aktivnosti, uključujući i nove tehnologije.² Možda je suvišno istaknuti da je za postizanje toga cilja potrebno promijeniti paradigmu same nastave pri čemu se od učenika više ne bi zahtijevalo učenje i reproduciranje golih povijesnih činjenica kroz zadanu kronologiju. Umjesto toga naglasak bi trebao biti na razvijanju sposobnosti povijesnog mišljenja koje bi učenicima omogućilo „da vrednuju dokaze, razviju komparativnu i uzročno-posljedičnu analizu, interpretiraju povijesne podatke te konstruiraju čvrste povijesne argumente i povijesne perspektive.“³

Zaokružimo li gore citirane naputke još Stradlingovim pitanjem „koji bismo dio znanja, usvojen kroz nastavu povijesti, željeli da učenici pamte pet ili deset godina nakon završetka školovanja?“⁴, njihovo ostvarenje može izgledati gotovo neprovedivo u jednoj školskoj godini. Posebice imamo li na umu udžbenik proizašao iz zadanog plana i programa ili radimo u strukovnoj školi gdje se nastava povijesti izvodi u 70 nastavnih sati godišnje! Čak ako spomenuto pitanje postavimo kao prvi korak pripreme svake pojedine nastavne jedinice, nećemo doći do rješenja ako ne normiramo nove tendencije nastave povijesti. Cilj ovog članka nije definirati kakvu nastavu povijesti u 21. stoljeću trebamo, već što možemo učiniti unutar zadanih okvira. No željela bih istaknuti da već dugi niz godina traje rasprava o povijesti kao školskom predmetu. Slojevitošću tog predmeta od 1996. godine bavi se i Europska komisija koja je u siječnju te godine usvojila dokument *Recommendation 1283 on history and the learning of history in Europe*.⁵ U spomenutom dokumentu stoji zanimljiva ideja da „ljudi imaju pravo na svoju povijest, ali i pravo na odricanje od iste“ te da je povijest „disciplina koja se bavi razvojem kritičkog pristupa informacijama i razvojem kontrolirane imaginacije“. Tim dokumentom, komisija je pružila utjehu svim

1 *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje* (Zagreb: RH Ministarstvo obrazovanja, znanosti i športa, 2010.), str. 131.

2 Robert Stradling, *Nastava europske povijesti 20. stoljeća* (Zagreb: Srednje Europa, 2003.), str. 15.

3 Marijana Marinović, *Nastava povijesti usmjerena prema ishodima učenja: Metodički priručnik za nastavnike povijesti* (Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 2013.), str. 21.

4 Stradling, *Nastava europske povijesti*, str. 21.

5 Parlament Assambly, <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta96/EREC1283.htm> (posjet 26. 6. 2014.).

studentima povijesti naglašavajući da povijest ima bitnu ulogu u europskom političkom životu jer „doprinosi boljem razumijevanju, toleranciji i povjerenju između pojedinaca i između ljudi Europe.“⁶ No također je naglašeno da povijest „može postati silom razdavanja, nasilja i netolerancije“.⁷ To dodatno požuruje sve one koje se bave novim reformama kurikulumu da ne zanemaruju povijest kao školski predmet, ili bolje rečeno povijest kao „alat“ za poučavanje učenika kako kritički promišljati o prošloj i sadašnjoj svakodnevici.

O neophodnoj vrijednosti povijesti kao školskog predmeta govori i četverogodišnji projekt Vijeća Europe znakovitog naziva *Shared histories for a Europe without dividing lines*. Projekt je završio 2014. godine, a najvažniji zaključci istraživanja objavljeni su u istoimenoj knjizi. Znakovito je da u vremenu i dalje tinjajuće svjetske krize, u kojoj se pokušava uštedjeti nauštrb društveno-humanističkih znanosti, Vijeće naglašava značaj nastave povijesti kao „predmeta neprocjenjive vrijednosti, kojeg nije moguće zamijeniti niti jednim drugim predmetom.“⁸ Može se reći da su zaključci proizašli iz navedenog projekta, zapravo logičan slijed i kulminacija uzastopnih nastojanja Vijeća koja su ujedno i reakcija na političke i društvene promjene devedesetih godina prošlog stoljeća. Dakle, Vijeće nastavu povijesti promatra kao platformu za pripremu mladih ljudi na život u multikulturalnoj današnjici. To bi značilo da nastava povijesti učenike priprema „da cijene vrijednost kulturne raznolikosti, da komuniciraju s onima koji imaju različita kulturna i vjerska opredjeljenja i jezike“ jer povijesno „znanje može pomoći mladim ljudima da se osjećaju ne samo građanima vlastite zemlje, nego također građanima Europe i svijeta.“⁹ Upravo te vrijednosti nastave povijesti koje je prepoznalo Vijeće, postaju dio učenikova dugotrajnog znanja tek usvajanjem kroz obrazovni sustav. Ipak, takvo razmišljanje o edukaciji koja treba poticati zbližavanje, a ne razdore, otklanjati stereotipe, promicati toleranciju te razviti misaoni aparat kritičkog vrednovanja svake dobivene informacije samo po sebi nije novo. Naime, otvara se drugo i važnije pitanje koje samo na prvi pogled može izgledati bez odgovora, a glasi: kako to postići?

Smatram da spomenuto pitanje zahtjeva daljnje problematiziranje budući da propisani programi nastave povijesti u velikoj mjeri ograničavaju manevarski prostor svakog nastavnika i učitelja. No takvo pitanje prelazi granice ovog rada, stoga će se ovdje pokušati tek dijelom odgovoriti na temelju iskustva stečenog stručnim putovanjem u spomen-područje Buchenwald u Weimaru. Stručno putovanje se odvijalo u lipnju 2014. godine u sklopu projekta *Dvostruki teret – učenje o nacionalsocijalizmu i holokaustu u Europi*. Spomenuti su posjet organizirali Goethe-Institut Kroatien i Zaklada spomen-područja Buchenwald i Mittelbau-Dora.

6 Isto.

7 Isto.

8 *Shared histories for a Europe without dividing lines* (Council of Europe, 2014.), str. 4. http://www.coe.int/t/DG4/EDUCATION/HISTORYTEACHING/Projects/SharedHistories/SharedHistories_en.asp (posjet 26.6. 2014.).

9 Isto, str. 5.

Spomen-područje Buchenwald: izvanučionička nastava kao platforma za proučavanja osjetljivih tema 20. stoljeća

Postoje razlike između kultura, ali ne između civilizacija. Kada živimo u društvima ... to znači da svaki pojedinac ima ista osnovna prava. Istovremeno, ta prava znače da ljudi mogu živjeti skupa, da poštuju jedni druge, da snose odgovornost jedni za druge – to je civilizacija.

Stéphane Hassel,
preživjeli koncentracijskog logora Buchenwald i francuski diplomat
koji je sudjelovao u nacrtu Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima 1948.

Ovaj citat moguće je pronaći na prvoj stranici programske knjižice spomen-područja Buchenwald *International young people's culture: the Buchenwald and Mittelbau-Dora memorial foundation*.¹⁰ Naveden je jer zapravo na sažet način daje opis teme s kojom smo se bavili na seminaru prilikom stručnog posjeta spomen-području. No prije nego se osvrnem na samu radionicu, željela bih istaknuti povijesnu pozadinu sadašnjeg memorijalnog centra Buchenwald.

Institucija koju danas posjećuju profesori, đaci, turisti, maloljetni delikventi u sklopu rehabilitacije te razno-razni znatiželjnici nastala je u srpnju 1937. godine kada je započelo krčenje šume za logor u blizini Weimara na brežuljku Ettersberg. Sve do 1945. godine funkcionirala je kao njemački logor u kojem su bili zatvarani „nepodobni“ iz njemačkog društva, ali i iz ostatka Europe – Židovi, Sinti, homoseksualci, Jehovini svjedoci te osobe s kriminalnim dosjeom. Zanimljiv je podatak da je u spomenutom logoru bila zatvorena i hrvatska povjesničarka Mirjana Gross, odakle je transportirana u logor Ravensbrück te hrvatski psiholog, filozof i sociolog Rudi Supek. Procjenjuje se da je u logoru na brežuljku Ettersberg i u njegovih 136 pod-kampova bilo sveukupno zatočeno više od 250 000 ljudi koji su prisilno radili u njemačkoj vojnoj industriji. Od spomenutog broja oko 52 000 osoba je svoj život tragično okončalo u tom logoru. No nakon što su Saveznici 1945. godine ušli u logor, njegova funkcija se i dalje nastavila, samo pod sovjetskom paskom. Tako logor mijenja strukturu svojih zatočenika pa je sve do 1950. godine bio zatvorom lokalnih nacističkih funkcionara te ostalih koji su imali veze s nacističkim režimom. Pretpostavlja se da je u tih pet godina bilo zatvoreno oko 28 000 ljudi, a od toga ih je 7 000 umrlo od raznih bolesti uzrokovanih neishranjenošću. Nakon uspostavljanja Demokratske Republike Njemačke 1950. godine logor prestaje biti u funkciji. Nije trebalo dugo čekati i Buchenwald je postao nacionalni simbol komunističke borbe otpora, no nakon 90-tih godina, spomen-područje mijenja koncepciju i postaje komemoracijski centar svih žrtava dobivši i edukacijsku notu.¹¹

10 Spomenutu programsku knjižicu tj. brošuru moguće je pronaći na internetskoj stranici <http://www.buchenwald.de/>

11 *International young people's culture: the Buchenwald and Mittelbau-Dora memorial foundation* (Weimar, 2009.), str. 4-5.

Imajući na umu kompleksnu povijest Buchenwalda, potrebno je promotriti što nekadašnji koncentracijski logor jest danas, na koji način usmjeriti učenike na učenje i u konačnici što ih poučiti na takvom jednom spomen-području?

Danas u spomen-području Buchenwald, na mjestu nekadašnjih SS-ovih spavaonica, postoje dvije zgrade prenamijenjene u hostel. U potkrovlju tih zgrada nalaze se seminarske prostorije s malim knjižnicama i tu se održavaju grupne radionice, koje vodi stručno osoblje sastavljeno od povjesničara, arheologa, stručnjaka za kulturne studije i nastavnika. Tijekom dvodnevne intenzivne radionice naše dvije grupe su vodili Daniel Gaede i Joachim König.

Nalazila sam se u grupi koju je vodio voditelj pedagoškog odjela memorijalnog centra Daniel Gaede, čovjek kojega je moguće opisati samo kroz njegov rad s nama. Prvi susret s njim imali smo u seminarskoj prostoriji gdje smo, sjedeći u krugu, razgovarali o našem predznanju i očekivanjima od posjeta i radionica. Jedan od prvih zadataka bio je da među izvornim fotografijama, koje su prikazivale život u Buchenwaldu u raznim vremenskim periodima i situacijama, izaberemo onu fotografiju koja se najmanje uklapala u našu predodžbu jednog koncentracijskog logora. Opisujući pojedinačno izabrane fotografije krenuo je i razgovor, ili bolje rečeno krenula su pitanja i vrlo brzo se mogla primijetiti temeljna koncepcija seminara – naglasak je bio na nama samima to jest na vlastitom doživljaju prošlosti. Naime, školska povijest još uvijek nije ugradila u svoj pristup refleksiju o našim shvaćanjima u koja je ugrađena jednostrana i isključiva vizija jedine moguće prošlosti iako je danas „opće poznato da ni historija ni pamćenje ne posjeduju točnost, sveobuhvatnost i kompleksnost prošlosti.“¹² Stoga, kada dođete u memorijalni centar Buchenwald nećete pronaći potpuno rekonstruiran prostor logora jer „predstavljajanje užasavajućih izvještaja i slika ne mora nužno poticati dublji uvid ili sućut.“¹³ Iz tog razloga barake nisu rekonstruirane već je prostor koje su nekoć zauzimala nasut crnim kamenjem. Jedna jedina baraka koja je sačuvana potpuno je prazna jer nam „prazne sobe ostavljaju prostora za imaginaciju (...) i direktno referiranje na pitanja reprezentacije korisnije je od pokušaja nadilaženja jaza između nas i prošlosti uz pomoć dramatičnih priča: Buchenwald nije pozornica, a mi nismo glumci.“¹⁴ Ukratko, kontrolirana imaginacija u viziji D. Gaede ne počiva na prizivanju „dramatičnih priča“ i događaja već počiva na vlastitim naporima sudionika da urone u prošlu stvarnost te oblikovanju znanja i stavova kroz interakciju s voditeljem. Upravo kroz tu međuigru voditelj-posjetitelj-mjesto sjećanja spomen-područje Buchenwald ne priča neku svoju univerzalnu i autoritativno nametnutu priču već je pretvoreno „u postmodernistički medij koji omogućava mnogostrukost pripovijedanja.“¹⁵ Dakle,

12 Željka Miklošević, „Muzeji i njihov odnos spram prošlosti“, *Povijest u nastavi* 8/2 (2010): 204.

13 Daniel Geade, „Crossing Borders: Holocaust Education, Dialogue and Self-Reflection“, *U A Working to Make a Difference: The Personal and Pedagogical Stories of Holocaust Educators across the Globe*, ur. Samuel Totten, (USA: Lexington Books, 2003.), str. 149.-172., str. 169.

14 Isto, str. 170.

15 Miklošević, str. 204.

prazan prostor posjetitelja pretvara u aktivnog sudionika koji ne samo da tek postavljanjem pitanja oblikuje mogući izgled prostora u kojem se zatekao nego istovremeno propituje i vlastitu kolektivnu memoriju. Upravo na taj način fokus s „istinitosti“ određene činjenice prelazi na fokus nesvjesnog nizanja tih istih probranih činjenica u koherentan historijski narativ. U takvom okolišu propitujemo i historijsko značenje događaja koje se krije „u načinu na koji su situirani u našem umu vis-à-vis drugim događajima. Zaista, upravo je njihova strukturalna pozicija unutar takvih *historijskih scenarija* (...) ono što nas navodi da se sjećamo prošlih događaja upravo onako kako ih se sjećamo.“¹⁶

Tijekom obilaska (tračnice, ulazna vrata, trg za prozivke, spomenici, muzej...) i razgovora u seminarskoj prostoriji Daniel je pokušao ostaviti u nama trag drugačijeg odnosa prema prošlosti i poučavanju o prošlosti. Naime, za njega je Holokaust i sva problematika vezana za taj period povijesti platforma za promišljanje o ljudskim pravima današnjice, to je promišljanje prošlosti koja utjelovljuje budućnost. Njegovo je vodstvo memorijskim centrom bilo neopterećeno suvišnim detaljima, činjenicama i „događajnicom“. Vodeći nas, Daniel nas je konstantno suočavao s problemima, zahtijevajući od nas da sami dođemo do rješenja. Doveo bi nas u praznu baraku te ispričao tek određenu crticu vezanu uz život zatvorenika (npr. kako je moguće da je u tolikoj baraci bilo prisilno nastanjeno čak i do dvije tisuće ljudi) ili druga sjećanja suvremenika koji su nešto „čuli“ i(li) pak „vidjeli“, a ponekad bi nam prepričao i osjećaje posjetitelja memorijskog centra. Nakon toga naša bi mašta bila pobuđena i slijedila bi naša pitanja, ali i odgovori jer je svatko u grupi imao različito kolektivno sjećanje i zapažanje vezano uz zločine počinjene tijekom totalitarističkih režima Drugog svjetskog rata. Prošlost je postala „integralnim dijelom sadašnjih identiteta“.¹⁷ Naime, povijest nam je potrebna jer je pamćenje ona dimenzija koja omogućuje daljnji konstruktivan razvoj našega društva. Stoga je Daniel od nas tražio da kroz spomen područje osjetimo i izrečemo ono što nas zaokuplja, a svako pitanje koje je ostajalo visjeti u zraku na kraju dana, sutradan je poslužilo kao temelj za naše daljnje razgovore. Spomen-područje Buchenwald nam je bila čvrsta točka, relikv koji pruža mogućnost da istovremeno budemo dio prošlosti i sadašnjosti.¹⁸

Zanimljiva je i činjenica kako se vodiči za svaki grupni posjet pripremaju različito, vodeći računa o identitetu i povijesnom kontekstu zemalja posjetitelja. Provodeći ovakvu vrstu radionica najvažnije je slušati sugovornike budući da je osobno iskustvo ljudi s kojima razgovaramo „izmiješano sa stoljećima dugom povijesti naroda, religije, kulture, ideologije, fanatizma, predrasuda – i iznenađenja.“¹⁹

16 Eviatar Zerubavel, *Time Maps: Collective Memory and the Social Shape of the Past*, (Chicago: University of Chicago Press, 2003.), str. 12.

17 Isto, str. 38.

18 Isto, str. 43.

19 Geade, „Crossing Borders“, str. 158.

Je li iskustvo spomen-područja Buchenwald primjenjivo u nastavi povijesti?

Posjetom bilo kojem spomen-području učenici imaju priliku učiti na autentičnom mjestu, a u ovom slučaju radilo se o ostacima koncentracijskog logora. Radeći s izvornim materijalima tog mjesta učenici mogu povezati prošlost i sadašnjost postavljajući konkretna pitanja i koristeći svoju imaginaciju – sve to potiče njihovo samostalno istraživanje.

Spomen-područje Buchenwald, kao što je navedeno u brošuri memorijalnog centra, razvija kritičko promišljanje povijesti kod sudionika kako bi osvijestili koje su to opasnosti koje prijete ljudskim pravima i demokratskom uređenju današnjice. Stoga bi kod učenika iskustvo prošlosti i njihove sadašnjosti trebalo biti početna točka za daljnje učenje. Spomen-područje Buchenwald individualnim pristupom prošlosti „ne diktira kako povijest treba biti viđena nego senzibilizira polaznike i ohrabruje refleksivnu povijesnu svijest te samostalno povijesno-etičko prosuđivanje.“²⁰ Moglo bi se reći da je u memorijalnom centru Buchenwald demokratiziran prikaz prošlosti koja nije prikazana iz jedne perspektive, već se radi o višedimenzionalnom pristupu prošlosti koji poziva na dijalog uporabom osobnih sjećanja ljudi.

Ne bih željela davati detaljne upute u kojem muzeju ili spomen-području provesti sat povijesti koji bi bio temeljen na radu memorijalnog centra Buchenwald jer sam svjesna financijskih i vremenskih (ne)mogućnosti s kojima se susreće svatko tko želi „osuvremeniti“ vlastitu nastavu. Dapače, to bi također bilo sasvim suprotno onome što je Daniel Gaede pokazao – kako kao suptilan vodič sasvim nenametljivo, a opet tako upečatljivo, prenijeti svoju poruku, otvoriti jedan sasvim drukčiji svijet i pristup problemu. No neke generalne smjernice ipak nisu na odmet. Naime, pojavom među-predmetne provedbe građanskog odgoja i obrazovanja može se reći da povijest postaje još važniji školski predmet. Sve nastavne jedinice tematski vezane uz 20. (i 21. stoljeće), koje su Stradlingovim rječnikom označene kao „kontroverzne“, ostvaruju jedan od glavnih težnji tog među-predmetnog pristupa koji širokim rasponom nastavnih metoda ima za cilj „odgoj i obrazovanje aktivnih građana i građanki – aktivnih subjekata, nositelja društvene promjene koji poznaju i razumiju društvenopolitičke procese, kritički ih promišljaju i nenasilno djeluju s ciljem smanjenja društvene nejednakosti i poticanja društvene uključenosti.“²¹

Dakle, mjesto-sjećanja može biti bilo koji lako dostupan prostorni ostatak prošlosti (trg, zgrada, poljana itd.) kombiniran uz lokalni muzej koji u sebi krije makar i jedan predmet povezan s temom nastavne cjeline koja sadrži „kontroverzna pitanja koja uzrokuju podjele u društvu ili među nacijama“ te su ujedno „i osjetljiva: ona uznemiruju ili smetaju ljudskim osjećajima; dotiču se njihove lojalnosti; potiču njihove predrasude.“²² Dovođenje učenika u prostor u kojem se malo ili nimalo interveniralo kako bi se „konzervirala“ nekadašnja povijesna stvarnost (npr. posjet

20 *International young people's culture*, str. 9.

21 *Priručnik za nastavnike: pomoć u provedbi građanskog odgoja i obrazovanja* (Zagreb: Centar za mirovne studije/Mreža mladih Hrvatske), str. 9.

22 Stradling, *Nastava europske povijesti*, str. 98.

Jasenovcu, Vukovaru, Škabrnji) i suočavanje s nekakvim materijalnim ostatkom (npr. školskim dnevnikom iz 1992. godine), s uputom gdje se i zašto nalaze, kod njih već pobuđuje imaginaciju. Ono što vide može biti u potpunoj suprotnosti s njihovim vlastitim očekivanjima. Prije odlaska na određeno mjesto mogu zapisati što se nadaju zateći kada dođu na to mjesto. Treba im dopustiti da izgovaraju vlastita očekivanja, da se međusobno sukobe u razmišljanjima te da te iste sukobe riješe upravo uz pomoć onoga što vide pred sobom. Kako bi ih se navodilo, dobro bi bilo upotrijebiti različita i kontradiktorna sjećanja suvremenika perioda koji se poučava jer se na takav način potiče učenike da oni budu ti koji postavljaju pitanja nama nastavnicima i učiteljima, a ne mi njima. Kroz multiperspektivno poučavanje kontroverznih tema na autentičnim mjestima uz izvore, učenike potičemo da budu aktivni subjekti vlastitog društva budući da bolje razumiju svijet u kojem žive (i sudjeluju).

Zaključak

Pišući o iskustvu stručnog putovanja u spomen-područje Buchenwald u Weimaru, koji se odvijao u lipnju 2014. u sklopu projekta *Dvostruki teret – učenje o nacional-socijalizmu i holokausti u Europi*, u organizaciji Goethe-Institut Kroatien i Zaklade spomen-područja Buchenwald i Mittelbau-Dora, željela sam naglasiti dvije stvari. Nije potrebno dodatno argumentirati kako je nastava povijesti bitan segment učeničkog školovanja. Ona bi trebala na temelju svog sadržaja učeniku omogućiti razvoj trajnijih vrijednosti (vrednovanje dokaza, razvoj komparativne i uzročno-posljedične analize, interpretacija povijesnih podataka te konstruiranje čvrstih povijesnih argumenata i povijesne perspektive). No sadašnji plan i program nastave povijesti učeniku ne dopušta razmišljanje van zadanih okvira udžbenika jer od njega očekuje da svlada što više zadanih činjenica. Ovim primjerom prvo sam željela istaknuti na koji je način moguće promatrati povijest stavljajući činjenice i „dogadžajnicu“ u pozadinu priče, a da se istovremeno fokusiramo na razvoj povijesnog mišljenja kod učenika. Drugo što bih istaknula jest činjenica da za takvu nastavu povijesti ne treba imati jedan tako razvijen i suvremeno opremljen memorijalni centar – i zavičajni muzej može poslužiti svrsi. Za poučavanje, ili bolje rečeno razgovor s djecom o bilo kojem segmentu još uvijek problematičnog 20. (i 21.) stoljeća dovoljno je imati autentičan predmet (fotografije, predmeti svakodnevnne uporabe, svjedočanstvo, povijesni lokaliteti ...) i ne biti u ulozi nastavnika nego koordinatora koji učenicima dopušta slobodu istraživanja, pitanja i mišljenja.

SUMMARY

Excursion as a part of the project *Double burden - learning about National Socialism and the Holocaust in Europe*: the example of using the memorial area in teaching history

This article describes the use of outdoor education in teaching history, by visiting the Buchenwald memorial site from 19th to 22th June 2014. The visit was organized as a follow-up to the symposium *Double burden - learning about National Socialism and the Holocaust in Europe*, which was held from 3rd to 4th April 2014 at the Goethe Institute in Zagreb. The author gives a brief overview of the excursion in Buchenwald, stressing the importance of outdoor education and pointing out that outdoor education can help pupils understand better the connections between European nations and countries throughout history, and assist them in untangling the Gordian knot of controversial issues of the 20th century.